

Apodemus

Nyhedsbrev for
Dansk Pattedyrforening
NR. 12 - marts 2012

Pattedyrmøde 2012

9. - 10. marts 2012, Naturama, Svendborg

DANSK PATTEDYRFORENING

Dansk Pattedyrforenings Bestyrelse

Thomas Bjørneboe Gomes Berg - formand, tbb@naturama.dk

Julie Dahl Møller - kasser - jdmoeller@snm.ku.dk

Lise Vølund Henningsen - sekretær - lisevk2002@hotmail.com

Ditte Katrine Kristensen - turansvarlig - dittekatrice@hotmail.com

Anne Eskildsen - turansvarlig - a_eskildsen@yahoo.dk

Katrine Meisner - Web ansvarlig - katmeisner@gmail.com

Charlotte M. Moshøj - Det Grønne Kontaktudvalg - cmm@dmu.dk

Birgitte Heie Larsen - Det Grønne Kontaktudvalg - birgitteheje@hotmail.dk

Katrine Mohr - menig - kmohr@snm.ku.dk

Trine Wintenz Jensen - menig - tlvj@mail.dk

Rasmus Hoyer Jensen - menig - jensen.rasmushoyer@gmail.com

Postadresse

Dansk Pattedyrforening

c/o Naturama

Dronningemaen 30

5700 Svendborg

dpf@pattedyrforening.dk

Hjemmeside

www.pattedyrforening.dk

Forsidebillede: Sort egern. Fotograf: Pia Jensen, indsendt til DPF, november 2011.

Velkommen til Årsmødet i Dansk Pattedyrforening

Årsmøderne afholdes i lige år og afsluttes med foreningens generalforsamling. At frekvensen af årsmøderne holder sig til hvert andet år, dækker over det faktum at danske pattedyr stadig har en begrænset bevågenhed, også når det kommer forskning. Man kunne med rette mene at Dansk Pattedyrforening med reference til sine vedtægter netop burde gå forrest og øge udbuddet af møder med og om danske pattedyr. Det mener bestyrelsen også at vi gør, men kampen om folks opmærksomhed skal vindens på mange fronter, og som så mange andre steder udgør en økonomisk grundlag for markedsføring en væsentlig parameter. Økonomien kan skaffes på tre måder: Flere medlemmer, forhøjet medlemsgebyr og eksterne fondsmidler. Genne to år at have ansøgt Friluftsrådet om forhøjet støtte fra 5.000 til først 10.000 og sidst til 7.500 kr uden held, så har vi erkendt at det ikke er derfra at en øget indtægt først skal komme. Vi har også gennem tiderne sat os ambitiøse mål frem mod et medlemsantal på mere end 500, men også her har vi fejlet. Vi har grundet en stor iver for at spare på porto ikke været rettidige nok til at udsende medlemsopkrævninger.

Og hvad får man så for sin økonomiske støtte på 100 kr. om året? Man får en 11 personers stor fagstærk bestyrelse, der bruger meget energi på græsrodsarbejde i Det Grønne Kontaktudvalg, på afgivelse af hørringssvar, pressemeldelser, afholdelse af landsdækkende ture, og som i år afholdelse af pattedyrårsmødet. Endelig har bestyrelsen de seneste år i december udsendt et årsbrev/julehilsen. Blandt nye tiltag der ligger i pipe-linen er en international konference om rovdyr og produktion af en ny dansk pattedyrplakat. Bestyrelsen afventer for tiden svar for fonde til finansiering af disse to tiltag. Al bestyrelsesarbejde foregår frivilligt og vi kunne uden tvivl skabe en større gennemslagskraft ved en langt større medlemsskare, der også i langt højere grad kunne skabe adgang til fondsmidler. Derfor kære medlemmer, lad dit frivillige arbejde til støtte for Dansk Pattedyrforening gå ud på at hverve nye medlemmer. Sammen når vi længere!

På vegne af Dansk Pattedyrforenings bestyrelse, de bedste pattedyrhilsner,

Thomas B. G. Berg, formand

Apodemus # 12

DANSK PATTEDYRFORENING

13:00 - 13:15	Velkomst ved formanden	Thomas Bjørneboe Berg
13:13 - 13:35	When is reintroduction rewilding	Christopher Sandom, Institute for Bioscience, Aarhus Universitet
13:35 - 14:15	Bæveren i Danmark 1999 - 2010 - bestandsudvikling og spredning efter udsætning i Klosterheden, NV. Jylland	Marie Vissing, Institute for Bioscience, Aarhus Universitet
13:55 - 14:15	En habitatundersøgelse: Er Almindingen til den europæiske bison?	Nathia Hass Brandtberg, Københavns Universitet
14:15 - 14:35	Bæverne i Nordsjælland	Lise Vølund, Gribskov Kommune
14:45 - 15:35 Kaffepause		
STATUS OG OVERVÅGNING		
15:35 - 15:50	Bechsteins flagermus - ynglende bestand på Bornholm	Hans Baagøe, Statens Naturhistoriske Museum, KU
15:50 - 16:10	Hagl i fredede og jagtbare mellem-store rovpattedyr	Aksel Bo Madsen, Institute for Bioscience, Aarhus Universitet
16:10 - 16:30	Havpattedyr - status, forskning og overvågning	Signe Svegaard, Institute for Bioscience, Aarhus Universitet
NYE METODER		
16:40 - 17:00	Aldersbestemmelse af havpattedyr	Eva Garde, Københavns Universitet
17:00 - 17:20	Home range arealberegninger: Fup falgruper og fakta	Thomas Secher Jensen, Naturhistorisk Museum
17:20 - 17:40	Citizen science som videnskabelig redskab	Lonnie Jessen, Institute for Bioscience, Aarhus Universitet
Middag		
20:00	Borgertopmøde om Biodiversitet	Flemming Nielsen, Naturstyrelsen

Apodemus # 12

DANSK
PATTEDYRFORENING

Lørdag d. 10. marts		
9:00 - 9:45	Forvaltning og pseudoforvaltning af danske pattedyrbestande	Peter Sunde, Institute for Bioscience, Aarhus Universitet
9:45 - 10:05	Projekt sorte egern	Hans Baagøe, Statens Naturhistoriske Museum, KU
10:05 - 10:25	Brandmus i Jylland: Nyindvandret eller overset	Thomas Secher Jensen, Naturhistorisk Museum
10:30 - 11:30	Kaffepause og Postersession	
TRAFIK OG JAGT -KONFLIKTER MED NATUREN		
11:30 - 11:50	Temporære mønstre i kollisioner mellem hjorte og biler	Morten Elmeros, Institute for Bioscience, Aarhus Universitet
11:50 - 12:10	Vejdirektoratet - naturforvalter eller bøddel?	Marianne Ujvári, Vejdirektoratet
12:10 - 12:30	Regulering af ræv	Sussie Pagh, FO-Aarhus
12:40 - 13:30	Frokost	
	Debatindlæg	
13:30 - 13:50	Dyrevelfærd - elefanter vs. arter i Europa	Bjarne Clausen, Dyrenes Beskyttelse
13:50 - 14:10	Morfologisk uddifferentiering af mesozoiske pattedyr	Torkild Feilberg, Frederikssund Gymnasium
14:20	Kort kaffepause og efterfølgende Generalforsamling	
16:00	Tak for denne gang	

When is reintroduction rewilding?

Christopher Sandom¹, Joe Bull², Rasmus Ejrnæs¹, David Macdonald⁴, Jens-Christian Svenning¹

¹*Aarhus University, Department of Bioscience, Ecoinformatics & Biodiversity Group*

²*Imperial College London, South Kensington Campus, London.*

³*Aarhus University, Department of Bioscience, Biodiversity & Conservation*

⁴*University of Oxford, Department of Zoology, Wildlife and Conservation Research Unit*

Rewilding is emerging as a promising agenda in conservation biology. One of its primary goals is to restore ecological processes through species reintroduction. Predation is an important process that affects grazing pressures. The absence of predators can lead to elevated herbivore abundance and altered foraging behaviour with potentially important ecosystem implications. Predator populations have been expanding in Europe and some reintroductions have also been discussed. However, human-predator conflict remains a challenge and often leads to conflict and culling. In this presentation I consider the difference between reintroduction for species conservation and reintroduction

for rewilding. While a viable population is the primary goal of the former the latter may require a viable and naturally variable population dynamics including the presence of predators at high densities. I consider the extent to which wolf dispersal dynamics from protected areas surrounded by human dominated landscapes may affect population viability and predation rates in this enigmatic predator. I go on to consider whether fencing out the effects of people in protected areas may create more natural conditions for predator-prey interactions as well as considering the scale at which such fenced reserves might be viable.

Development and dispersal in a population of European beaver (*Castor fiber*) the first eleven years after reintroduction at Klosterheden in Denmark.

Marie Vissing, Institute of Bioscience, Universitet of Aarhus

The European beaver (*Castor fiber*) was reintroduced to Klosterheden Plantation in Denmark in 1999, after having been extinct in the country for more than 1000 years. In the following 11 years, the population has been surveyed, with an annual counting of youngsters and estimation of the total population size.

The purpose of this study was to quantify and summarize the development of the beaver population in Denmark and investigate the parameters affecting the population size. In addition, it is also investigated, how the beaver disperse geographically in the area and the official adult and total population estimates and their basic assumptions of (almost) no adult mortality are critically analysed.

The population size has increased every year since 1999 and so has the proportion of adult individuals, whereas the number of observed young and youngsters increased until 2006, where after it has been constant. The yearly production of young per estimated adult has been declining since 2001. The annual number of youngsters produced per colony varied significantly between colonies, and increased significantly within the first 6 years after a colony had been established

after which it leveled off or decreased again. The total population expanded in distributional range with time - the distance between the original re-introduction site and the location for new established colonies increased during the period with late new colonies being located up to 23 km from the original re-introduction area. The original re-introduction area around Klosterheden State Forest District now seems saturated with beavers as only one beaver colony has been established within that area the last three years. Accordingly, further population growth will depend on the beavers' ability to establish outside the Klosterheden area, depending e.g. on dispersal corridors/barriers, habitat quality and disturbance.

The variable reproduction rate between colonies might reflect underlying differences in habitat quality among sites where beavers have established. If this possible relation between landscape characteristics and productivity of beaver colonies can be established, it should be possible to predict where beavers might be able to establish and at which densities.

Key words: Reintroduction, dispersal, population development

A habitat analysis: Is Almindingen on the Danish island of Bornholm suitable for the European Bison, *Bison bonasus*?

Nathia Hass Brandtberg, Msc. stud., Department of Biology, University of Copenhagen.

The last 10 years biologists, environmentalists, breeders and other enthusiasts around the world have shown great interest, for various reasons to maintaining the E. bison in the wild. A couple of years ago the Danish Nature Agency Bornholm started "Bison Bornholm" a project that focuses on introducing the E. Bison to the forest of Almindingen on the Danish island of Bornholm. Landscaping is the primary goal, but side effects such as minimizing inbreeding and maintaining the E. bison in the wild are far more important seen from a conservation perspective.

The largest terrestrial mammal and herbivore in Europe, the E. bison, was common in Western, Central and Southeastern Europe until the 16th century. In 1919 it became extinct in the wild, due to habitat fragmentation, agricultural activity, forest logging and hunting, but only 10 years after the extinction, restoration of the species began.

The first E. bison was released back into the wild in 1952 and thanks to reintroduction programmes about 3500 E. bisons are now found in more than 36 countries.

In May 2012 an E. Bison herd at 7 individuals will be introduced to a selected area in Almindingen. Therefore a habitat analysis was carried out in the selected area in June 2011 to ensure the habitat's suitability for the species. Almindingen on the Danish island Bornholm is one of the largest coherent forests covering 6,000 ha where the E. Bison will have a selected fenced area of about 180 ha. The area consists of 13 different habitats and in each habitat a minimum of 10 raunkjær circles were analyzed.

The 13 habitats were denoted by the letter A-M and showed significant difference in number of plant families ($p = 2.2 \times 10^{-16}$ and $df = 117$). This was tested by a poisson regression for the model ($\log(\text{number of plant families}) = \text{habitat} + \text{error}$). Further tests also confirmed that the habitats could be divided into seven larger groups, X=(A,D), Y=(B), Z=(C,G,H,L), W=(E), Q=(F), V=(I,K) and U=(J,M), but when data were tested for difference in plant family frequency it was not possible to keep these seven habitats. Therefore Fishers Exact Test was used on all 13 habitats. It showed significant differences in 18 of the 26 plant families: Poaceae, Oxalidaceae, Cyperaceae, Lamiaceae, Equisetaceae, Scrophulariaceae, Rosaceae, Caprifoliaceae, Ranunculaceae, Fabaceae, Asteraceae, Juncaceae, Rubiaceae and Bryophyta, (all p -values < 0.0001), Polygonaceae, Primulaceae and Plantaginaceae (all p -values = 0.001), Caryophyllaceae (p -value = 0.05), and non-significance in the rest eight families: Sapindaceae, Pinaceae, Thelypteridaceae, Oleaceae, Urticaceae, Boraginaceae, Onagraceae and Rutaceae.

The diet of the E. bison consists of grasses (Poaceae), sedges (Cyperacea), rushes (Juncaceae), shrubs, herbs, and trees in the vegetative season, and if not feed with hay in the winter, trees and shrubs. They prefer the plant species: *Urtica dioica*, *Rubus idaeus*, *Aegopodium podagraria*, *Ranunculus lanuginosus*, *Cirsium oleraceum*, *Filipendula ulmaria*, *Calamagrostis arundinacea*, *Carex sylvatica*, *Carex hirta*, and the most barked trees species are *Quercus robur*, *Carpinus bet-*

ulus, *Fraxinus excelsior* and *Picea abies*. A frequency of Cyperacea larger than 30% were found in habitat H (30%), I (60%), J (70%) and M (80%), and for Juncaceae in F (50%), J (30%), L (30%) and M (50%). The habitats D, F, G, I, K and L all consisted of a frequency on 100% Poaceae. Few of the E. Bison's plant species preferences were found in habitat C (*Carex hirta* 10% and *Rubus idaeus* 10%), D (*Urtica dioica* 10% and *Rubus idaeus* 10%), G (*Urtica dioica* 10%), H (*Carex hirta* 10%) and J (*Carex hirta* 10%).

The tree species *Quercus* sp. was dominant in habitat C and observed in habitat C, D, K, M. *Picea abies* in habitat A and

observed in habitat C, M and *Fraxinus* sp. in habitat D and observed in habitat C, D, H. *Carpinus betulus* was observed in habitat C and *Betula pendula* in habitat B, C.

The selected area at Almindingen consists of various habitats: from open sunlit meadows with large plant diversity to closed coniferous forests. The forest type deciduous is the most preferred habitat for the E. bison, but also complex mosaics of forests are selected.

The habitat analysis indicates that Almindingen is suitable for the E. bison and additional analysis will be carried out to ensure the future well-being of E. Bison in Almindingen.

De nordsjællandske bævere *Lise Vølund, Dansk Pattedyrforening*

Hvordan gik det til, at der i dag er udsat 23 bævere i oplandet til Arresø. Forhistorien er lang, og det hele begyndte i oktober 2006 da Skov- og Naturstyrelsens lokalafdeling i Nordsjælland modtog en anmodning fra Helsingør Kommune om at gå videre med planerne om en udsætning. I november 2006 anbefalede et enstemmigt udvalg for Teknik og Miljø i Frederiksborg Amt udsætning af

bævere. Så kom kommunalreformen, og september 2007 modtog de nye Arresø kommuner en ansøgning om dispensation efter Naturbeskyttelseslovens §65, stk. 3, jf. §3 til udsætning af bævere i Arresø og opland. Herfra kender jeg historien, og vil fortælle om Gribskov Kommunes rolle i forbindelse med udsætning af bæverne og hvordan det sidenhen er gået for de udsatte bævere i Nordsjælland.

Bechsteins flagermus – ynglende bestand på Bornholm.

Af Hans J. Baagøe, Statens Naturhistoriske Museum

Bechsteins flagermus er vanskelig at registrere både ved direkte fund og med detektoren. Indtil 2010 kendtes kun de to fund af arten fra henholdsvis 1987 og 1988, som er nævnt i Dansk Pattedyratlas - begge fra Bornholm.

Ved specialindsatser med netfangster på de mest lovende "Bechsteinbiotoper" i Almindingen fangedes i 2010 og 2011 yderligere 5 individer, heraf en lakterende hun og en postlakterende hun.

Med de nye registreringer af Bechsteins flagermus er der ikke længere nogen tvivl om, at der er en ynglende bestand af denne art på Bornholm.

Bechsteins flagermus er en ekstremt skovtilknyttet art, som stort set kun forekommer i biotoper med gammel løvskov

domineret af gamle ege, men i øvrigt med blandet alders- og artssammensætning med rig strukturering, et nogenlunde sammenhængende kronelag og en sparsom bundvegetation af græsser og urter. Overalt i Europa anses Bechsteins flagermus for en sjælden art, der dog kan optræde lidt mere talrigt i små fragmenterede områder med ovennævnte, eller lignende (Middelhavsområdet), optimale skovbiotop.

Fundet af en ynglende bestand af Bechsteins flagermus på Bornholm inspirerer og forpligter til yderligere undersøgelser vedr. forekomst, bestandstørrelse og af hvor isoleret denne bestand er. Fundet gør det også nemmere at tage hensyn til arten i dansk forvaltning og lovgivning.

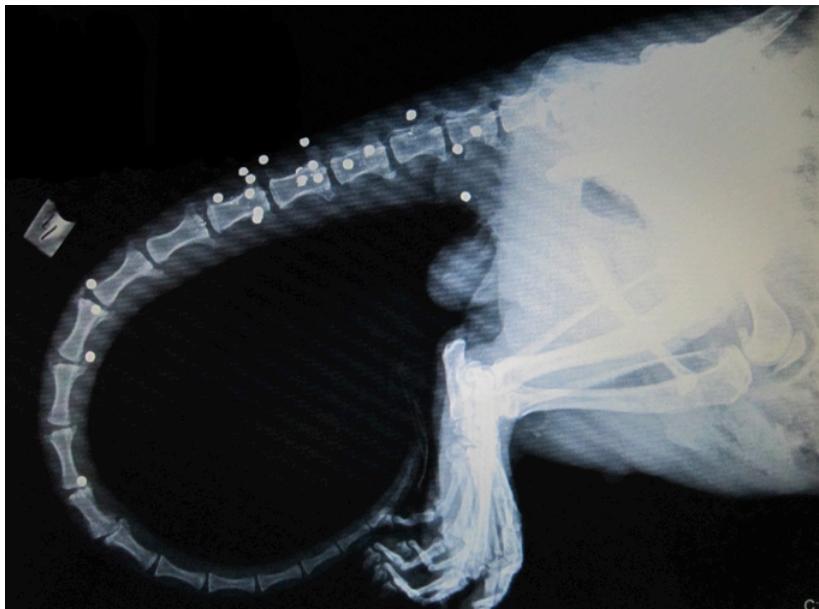

Hagl i fredede og jagtbare mellemstore rovpattedyr

Morten Elmeros, Thomas Eske Holm, Lars Haugaard & Aksel Bo Madsen (abm@dmu.dk)
Institut for Bioscience, Aarhus Universitet, Grenåvej 14, Kalø, DK-8410 Rønde

For at reducere anskydninger af jagtbare arter implementerede Miljøministeriet en handlingsplan i Danmark i 1997. Direkte efterfølgelse af en art er svært at overvåge direkte. Men brug af haglgevær resulterer ind i mellem i at såre individer som ikke er øjeblikkelig aflivet. Ved brug af røntgenfoto blev udviklingen i tilstedeværelsen af indlejrede hagl i den jagtbare ræv (*Vulpes vulpes*) efter implementering af aktionsplanen fulgt. Ulovlig nedlæggelse af fredede arter kan i nogle tilfælde påvirke bestandsstørrelsen eller genetableringen efter en fredning. Sideløbende blev der derfor taget initiativ til også at røntgenfotografere to fredede arter: odder (*Lutra lutra*) som blev fredet i 1967 og grævling (*Meles meles*) som blev fredet i

1994. Samlet blev 13,8 % af rævene fundet med hagl, og 6,9% af odderne, hvori mod ingen grævlinger indeholdt hagl. Tilstedeværelsen af hagl i ræve faldt fra 24,9% til 8,5% i perioden 1999 til 2010, men der sås ingen nedgang i antallet af oddere med hagl. Tilstedeværelsen af hagl i ræve og oddere var ens i perioden 2007-2010. Nedgangen i antallet af anskudte ræve bekræfter, at jagten påarten har ændret sig efter implementeringen af handlingsplanen. Den forholdsvis høje andel af hagl i oddere viser, at der sker en forfølgelse af denne fredede art, sandsynligvis blandt jægere og/eller dambrugere som ikke kan skelne oddere fra den ikke hjemmehørende amerikanske mink (*Neovison vison*).

Havpattedyr - status, forskning og overvågning

Signe Svegaard, Institut for Bioscience, Aarhus Universitet

I danske farvande findes mange forskellige arter af havpattedyr, selvom vi sjældent hører om andre end de store hvaler der ind imellem observeres eller strander langs vores kyster. Danmarks mest talrige havpattedyr er marsvin, gråsæl og spættet sæl, hvilket også er de arter der indgår i det nationale overvågningsprogram, NOVANA. Hvert år udføres flytællinger og kameramonitering af sælkolonier i deres yngle- og fældeperiode. Marsvin tælles fra fly, og overvåges med hydrofoner un-

der vandet, der kan optage deres ekko-lokaliseringslyde. Ved disse undersøgelser er der fremkommet megen ny viden og interessante problemstillinger, bl.a. er gråsælen, der var stort set udryddet i 1960'erne, i de senere år vendt tilbage i stort antal til de danske farvande. I dette foredrag beskrives overvågningen af og status for de tre danske arter, og eksempler på ny viden og problemer i denne forvaltning gives.

Aldersbestemmelse af havpattedyr - med fokus på narhvalen

Eva Garde, Biologisk Institut, Københavns Universitet

Narhvalen (*Monodon monoceros*) er en mellemstor tandhval der lever i de arktiske og subarktiske egne. Inuit i Canada og Grønland har i århundreder jaget narhvaler og stadig i dag jages narhvalerne for deres værdifulde stødtænder, kød og mattak. Kvoter på narhvalfangsten er indført i begge lande for at sikre, at fangsten sker på et bæredygtigt niveau. Fangstkvoter udregnes sædvanligvis udfra populationsdynamiske modeller, hvor over-

levels- og reproduktionsrater, baseret på pålidelige aldersfordelinger, er afgørende. Estimering af livshistorieparametre for narhvaler har tidligere været vanskelig eller umulig på grund af manglen på en pålidelig aldersbestemmesmetode. En relativ ny metode benytter sig af aspartat racemisering. Dette oplæg handler om aldersbestemmelse via aspartat racemisering, og opsummerer nye resultater indenfor forskningen.

Home range arealberegninger: fup, faldgruber og fakta.

Thomas Secher Jensen, Kent Olsen og Christina Vedel-Smith, Naturhistorisk Museum, Århus

Naturhistorisk Museum har i perioden 2008-2011 studeret home range hos almindelig markmus, *Microtus agrestis*, i forbindelse med et program, der skulle belyse betydningen af økologisk jordbrug som refugier for biodiversitet i agerlandskabet. Formålet med markmus projektet var at kvantificere artens home range og spredning, ud fra en hypotese om at markmus populationer i økologisk jordbrug kan kolonisere områder inden for konventionelt jordbrug.

Feltarbejdet foregik på Kalø Gods, hvor syv småbiotoper blev udvalgt som studieområder. Her blev i alt 69 markmus forsynet med radio-transmittere. En del af muserne blev prederet eller forsvandt uden at home range areal beregninger kunne gennemføres.

Beregning af home range areal er behæftet med en række usikkerheder. For det

første kræves et vist minimum af antal pejlinger før arealberegningen er realistisk, og fastlæggelse af dette minimumtal beror ofte på et skøn. En anden usikkerhed fremkom ved, at det ved undersøgelsen viste sig at nogle markmus faktisk delvist skiftede home range i løbet af kort tid. Endelig er der stor usikkerhed i forbindelse med de forskellige modelberegninger, der udføres på de indsamlede data.

Resultaterne viste, at almindelig markmus har større home range i begyndelsen af ynglesæsonen end senere i ynglesæsonen og uden for ynglesæsonen. Hanner havde større home range end hunner. De markmus, der levede i isolerede småbiotoper, havde små home ranges sammenlignet med de individer, der levede i større brakmarker. Få dyr krydsede åbne marker fra en småbiotop til en anden.

Citizen Science som videnskabeligt redskab

Lonnie Jessen, Institut for Bioscience, Aarhus Universitet

Mange organisationer og foreninger gør brug af det såkaldte Citizen Science, dvs. frivillige borgere der indsamler data og viden omkring naturen. Den store forskel fra klassisk videnskab er at det ikke er forskeren selv, men de frivillige deltagere, der indsamler data. Denne form for forskning medfører dog nogle problemstillinger, hvor der blandt andet sættes spørgsmålstege ved kvaliteten og brugbarheden

af data. I dette oplæg diskuteses disse problemstillinger ud fra resultaterne af et projekt fra 2010/2011, der havde til formål at undersøge kvaliteten af data indsamlet af frivillige borgere. Samtidig var projektet også en test af, om en standardiseret punkttællingsmetode til monitering af nataktive pattedyr er brugbar i Citizen Science sammenhæng.

Forvaltning og pseudoforvaltning af danske pattedyrbestande

Peter Sunde, Institut for Bioscience, Aarhus Universitet

At forvalte bestande, er at agere bevidst og med de rette midler for at opnå et på forhånd defineret mål for en bestandsstatus (det være sig deres størrelse, udbredelse eller demografiske sammensætning). For at man overhovedet kan tale om forvaltning, kræves at (1) der er defineret et objektivt forvaltningsmål som er målbart og falsificerbart, (2) at man fra forvaltningsmæssig side har et datagrundlag for bestandens status ud fra hvilket man kan vurdere om forvaltningsmålet er opfyldt, (3) er villig og har de praktiske redskaberne til at gøre noget aktivt for at bringe en bestands status i overensstemmelse med det definerede forvaltningsmål, hvis det ikke skulle være det allerede, samt (4) i en eller anden

grad er i stand til at evaluere om iværksatte tiltag har virket efter hensigten. Hvis bare et af disse fire grundkriterier ikke er opfyldt, vil et tilsyneladende forvaltningsprogram ikke være funktionelt, dvs. være et eksempel på pseudoforvaltning. Ideelt set bør forvaltningsstrategier desuden være adaptive, forstået således at man løbende kan tilpasse mål og midler samt lære af aktivt indhøstede erfaringer undervejs. Ud fra præsentation af basal forvaltningsteori og gennemgang af praktiske eksempler vil jeg lade det være op til tilhørerne at vurdere hvorvidt de fleste danske forvaltningsprogrammer for pattedyr er et betragte som forvaltning eller pseudoforvaltning.

Projekt sorte egern

Bo Håkansson¹, **Hans J. Baagøe**², Tommy Asferg³, Mogens Krog⁴, Corrie L. Madsen⁵ og Ludovic Orlando⁵.

¹Danmarks Naturfredningsforening, ²Pattedyrsamlingerne, Zoologisk Museum, Statens Naturhistoriske Museum, KU, ³Institut for Bioscience AU, ⁴Naturstyrelsen, Fyn.

⁵Center for GeoGenetik, Statens Naturhistoriske Museum, KU.

Projektet vedr. det fynske sorte egern ledes af Danmarks Naturfredningsforening, i samarbejde med Naturstyrelsen Fyn, Århus Universitet og Statens Naturhistoriske Museum finansieret via midler fra "Grønt Partnerskab". Projektet er finansieret med 325.000 kroner fra Naturstyrelsens pulje: Grønne Partnerskaber og med 200.000 kroner fra nationalparkundersøgelsen i Det Sydfynske Øhav støttet af Nordea-fonden og Naturturisme I/S samt bidrag fra projektpartnerne.

Der har tidligere levet egern på Langeland, og lokale DN folk fremsatte på et tidspunkt ønsker om at få egernet genindført til øen. Senere fremsattes tanken om, at man samtidigt kunne redde den særlige sorte fynske form af *Sciurus vulgaris* ved translokation til Langeland. Imidlertid vidste man i realiteten ikke om denne sorte fynske form var unik rent genetisk. Vi har taget DNA prøver fra gamle skind-samlinger på museerne og hos private samt fra nye indsamlinger af trafikdræbte Fynske egern. DNA undersøgelserne, som er udført som specialeprojekt af Corrie Madsen (hos Ludovic Orlando og Hans J. Baagøe), har vist en unik haplotype hos de fynske egern og alt peger på at de fynske sorte egern tilhører en oprindelig

dansk stamme af egern (*Sciurus vulgaris*), der har levet isoleret på Fyn i de sidste ca. 8000 år. De fynske egern udgør således en "Evolutionary Significant Unit".

Mange andre steder i Danmark har man i 1800 tallet og 1900 tallet udsat røde egern fra Tyskland eller Sverige, men vi ved at indtil 1930erne var der kun sorte egern på Fyn. Fra 1930erne og frem blev der også sat røde egern ud på det nordlige Fyn og de har blandet sig med den oprindelige sorte bestand. Kun på det sydvestligste Fyn synes bestanden af sorte egern stadig at være ren.

For "projekt sorte egern" var opdagelsen af den unikke haplotype hos fynske egern, netop det resultat vi havde behov for at gå videre med projektets næste fase, nemlig at translokere sydvestfynske sorte egern til Langeland, og således redde den oprindelige fynske egernstamme fra opblanding med indførte røde egernformer. Der er foreløbigt 13 sorte egern på Nordlangeland. I foredraget præsenteres overvejelserne vedrørende projektet, forundersøgelserne af udsætningshabitaternes egnethed, og procedurerne vedrørende fangster, DNA-prøvetagning, transport og udsætning fra voliere. Projektet har haft stor pressebevægthed.

Leverikter i oddere (Lutra lutra) i Danmark

Morten Elmersø¹ & Ellie Sherrard-Smith²

¹Institut for Bioscience, Aarhus Universitet, DK-8410 Rønde, Danmark (elm@dmu.dk)

²Cardiff School of Biosciences, Cardiff University, Cardiff CF10 3AX, United Kingdom

Parasitter er en naturlig del af alle økosystemer og er én af mange faktorer, der ligger bag de naturlige fluktuationer i bestandene af værtsdyrene. Vi undersøgte 52 oddere fra Danmark for leverikter. Der blev registreret to arter (*Pseudamphistomum truncatum* og *Metorchis albidus*), der begge har fisk som mellemvært. I alt var 30,8% af de undersøgte oddere inficeret, men antallet af ikter i de inficerede oddere var lavt (maks. 11). Fund af oddere uden leverikter, men med en mild fortykkelse af galdeblærrens vægge kan indikere at odder kan afstøde para-

sitterne. Forekomsten af *P. truncatum* svarer til niveauerne i andre europæiske odderbestande, mens forekomsten af *M. albidus* er højere end i odder fra England og Wales, hvor ikterne først er registreret efter 2000. De to ikter er tidligere registreret i andre rovdyr i Danmark. Et generelt lavt antal parasitter i inficerede oddere i Danmark sammenlignet med 'parasit-naive' oddere på De britiske Øer og forekomsten af påvirkede galdeblærer uden parasitter indikerer, at odder kan afstøde eller har tolerance overfor infektioner med leverikter.

Striped field mouse (*Apodemus agrarius*) in Jutland

Thomas Secher Jensen og Christina Vedel-Smith, Naturhistorisk Museum, Århus

The striped field mouse is found in southern Danish islands in large, permanent populations, but has not been recorded on the peninsula of Jutland for the last 100 years. However, in 2009 and 2010 local people in Central Jutland found specimens of striped field mouse and, accordingly, a small rodent capture program was initiated. With an effort of 450 capture days, a total of 51 individual striped field mice were captured, comprising 29 % of the total small mammal catch. This figure is

roughly equivalent to captures performed on the island of Lolland, where striped field mouse is abundant, indicating a viable population. The distance to nearest populations in Germany, where populations have been declining, is around 200 kilometres. The origin of this population of striped field mouse is discussed in relation to possible colonisation means, especially human transportation.

Temporære mønstre i kollisioner mellem hjorte og biler

*Morten Elmeros, Poul N. Andersen, Peter Sunde, Michael Stjernholm & Aksel Bo Madsen,
Institut for Bioscience, Aarhus Universitet, (elm@dmu.dk)*

Kollisioner med større dyr som hjorte kan udgøre en væsentlig trafiksikkerheds-mæssig risiko og økonomisk udgift for trafikanterne. Rumlige og tidsmæssige variationer i kollisionerne kan afhænge af mange faktorer som menneskers adfærd, fx trafikmønstre og jagt, infrastrukturernes konstruktion, landskabssammensætning, bestandenes tæthed, hjortenes adfærds mønstre, mv. Her analyser vi de temporære mønstre for kollisionerne mellem køretøjer og rådyr, dådyr og krondyr

registreret i hele landet i perioden 2003-2010. Overordnet set toppe antallet af kollisionerne i efteråret for alle arter. For rådyrhanner er der dog flest kollisioner om foråret i maj måned. Over døgnet på-køres flest hjorte om i morgentimerne og først på aftenen. De fleste kollisioner med krondyr ligger først sidst på aftenen. Analyser af faktorer der kan forklarer variationerne præsenteres.

Baggrund for regulering af ræv

Sussie Pagh, FO-Aarhus

I 2011 blev der udarbejdet en rapport om regulering af ræv for Dyrenes Beskyttelse. Baggrunden for rapporten var, dels et stigende antal artikler i dagspressen, hvor ræve blev beskrevet som skadevoldende i forhold til markvildt og jordrugende fugle i fuglebeskyttelsesområder, dels at der i lovgivningen var åbnet for en større mulighed for at regulere ræve end tidligere. Med rapporten ønskede DB en vurdering af, om den øgede mulighed for at regulere ræve var fagligt velfunderet. En gennemgang af videnskabelig litteratur, som omhandler rævens rolle som prædator overfor markvildt og jordrugende fugle, viste en bred enighed om, at det generelt er ændringer i landbrugsdriften og dræning af vådområder, der er hovedansvarlig for de tilbagegange, der er i vildtbestande og bestande af fugle i vådområder. Prædationstrykket fra ræv og andre rovdyr kan være forstærket af de habitatændringerne, der er sket indenfor de seneste 50 år. Både en lavere kondition hos byttedyrene på grund af fødemangel og mangel på skjul, kan betyde et øget prædationstryk. Resultaterne af undersøgelser, hvor ræve

bortreguleres er ikke entydige. I nogle områder kan bortregulering af ræve have en positiv effekt på byttet (bestandsøgning hos vildt eller jordrugende fuglebestande), mens der i andre undersøgelser ikke kan dokumenteres en effekt. Forskellen i effekt ved bortregulering af ræve kan dels skyldes habitatrelateret prædaton, og dels at andre prædatorer, som favoriseres af rævens fravær, genoprette prædationstrykket. Regulering af flere rovdyr har generelt større effekt, end hvis kun en enkelt prædator som fx ræven bortreguleres.

Rapporten anbefaler, at der iværksættes ydereligerer undersøgelser, for at finde sammenhænge mellem prædation og habitat, og at den indbydes konkurrence mellem rovdyr og rovfugle klarlægges. Desuden anbefaler rapporten, at man i lovgivningen omkring regulering af ræve skelner imellem en regulering, som har et bevaringsmæssigt formål i forhold til truede arter, og reguleringen som foretages for at varetage særlige menneskelige interesser fx for at øge jagtudbyttet.

POSTER

Dormice in Denmark

Helle Vilhelmsen, *Dormouse Consult*

In Denmark the common dormouse is one of the most seldom mammals. Its population has been declining due to reduction of forests area, felling of hedgerows, fragmentation and change of forest management. Danish dormice have been monitored through studies of distribution and habitat characteristics from 1980-2011, proposals for management, Action Plans, 2001, 2011, improvements of habitat corridors, Interreg. Project, 2011-2013 (Vilhelmsen et al.)

248 Danish Forests from 98 districts were searched for summer nests and dormice activities through 3 periods 1980-86, 1989-92, 2000-2004. The presence of dormice was confirmed from 59 localities in three different parts of Denmark. The typical habitats being characterized as young woodland, growth of decidu-

ous woods and mixed cultures of deciduous and coniferous woods in different age class, forest regeneration with bushes of native and rich fruit-carrying species, inner and outer edges of wood and high forest with rich under-storey. Decline in population density is shown locally from habitats in parts of Central Zealand and East Jutland.

Management proposals for improving habitat conditions are high density of trees and bushes, a certain structure with rich under-storey with horizontal branches, permanent inner and outer corridors inside forests and between woodland areas containing dormice, considerate cutting, felling and thinning in small patches and rotation system preventing isolation and creating stable habitats.

POSTER

Occurrence of stone marten (*Martes foina*) and pine marten (*Martes martes*) in relation to forest cover in Denmark

Johansson DK, Baagøe HJ & Elmersos M 2012.

The pine marten (*Martes martes*) and the stone marten (*Martes foina*) are generally thought to occur in forest covered areas and open landscape respectively. However, this difference in occurrence has never been documented quantitatively. We analyzed observations of dead pine martens and stone martens all over Denmark, sent in for identification to "Project Dansk Pattedyratlas", in relation to landscape type for the exact location and on landscape level in relation to percentage of forest cover in 10x10km squares. The analyses showed that pine martens were mostly found at forest covered sites, while stone

martens were mainly found in around open landscape. Pine martens were found more often in 10km squares with a high percentage of forest cover than stone martens were. The frequency distributions of stone martens and forest cover in 10km squares were similar. This suggest that the pine marten is mostly bound to forest covered areas, while the stone marten is more of a generalist, and not bound to one landscape type.

Keywords: *Martes martes*, *Martes foina*, distribution

Dansk Pattedyrforenings årsberetning
Thomas Bjørneboe Gomes Berg, formand.

Kære medlem af Dansk Pattedyrforening

Så fyldes landet snart af nisser og duft af gran, og dermed er tiden også kommet for årets julehilsen fra Dansk Pattedyrforening i form af en formandsberetning for 2011. Som 2010 blev også 2011 et aktivt år for DPF. Vi håber at I alle fortsat vil støtte op om foreningens store arbejde gennem jeres medlemskontingent på 100 kr. om året.

Årets ture

Årets ture ud i det fri rummede følgende oplevelser:

6. marts: Flagermustur i Smidie kalkgruber

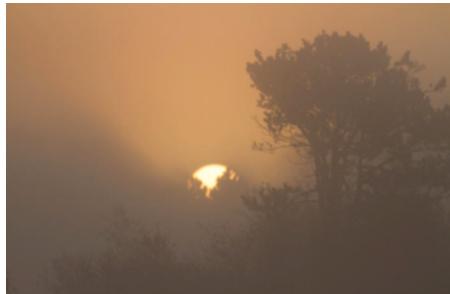
8.- 18. april: Hvalsafari i Diskobugten

18.-25. april: Hvalsafari i Diskobugten

29. maj: Smågnavere i Mols Bjerge

7. juni: Grævlingtur i Gribskov

30. sept. - 2. okt.: Bævertur i Klosterheden Plantage

Flagermusturen var arrangeret i samarbejde med Jysk Forening for Naturvidenskab og blev et regulært tilløbstykke; 26 deltagere var tilmeldt da vi var nødt til at lukke for tilmeldingen! Vi mødtes søndag formiddag kl. 9.15 ved Naturhistorisk Museum i Århus. Herfra gik turen til Kongerslev Herregård hvor vi mødtes med resten af turens deltagere samt vores guider, flagermusekspertene Birger Jensen og Julie Dahl Møller. Birger og Julie viste rundt i kalkgruberne, hvor der hvert år samler sig et stort antal overvintrende flagermus. Vi blev ført til kalkminens indgang som er et betonrør med aflåst gitterlåge, således at kun flagermus kan komme uhindret igennem. Da vi var så mange deltagere gik vi ind ad to omgange. Efter rundvisningen i minen fortalte Birger om flagermusenes liv mens vi nød vores frokost og kaffe i det fantastiske forårsvær.

Sidst i maj var turen kommet til Mols Bjerge, hvor direktøren for Naturhistorisk Museum i Århus, Thomas Secher Jensen, tog os med på en fantastisk tur. Undervejs fortalte en oplagt Thomas om nationalpark- og pattedyrproblematikker; introduktioner og reintroduktioner, krongry og bisoner samt forskning og formidling. På vejen røgte vi nogle til lejligheden udsatte musefælder med masser af halsbåndsmus og rødmus. Der blev også mulighed for at se de nyrenoverede faciliteter på Molslaboratoriet.

Hvalsafarien til Diskobugten var arrangeret i samarbejde med Grønlands Rejsebureau og Natura-ma. Turen var ledet af DPFs formand for Grønlands Rejsebureau. Det blev til to fantastiske ture med helikopterflyvning, springende grønlandshvaler, slædehundekørsel, snescooterlift til overnatning på Lyngmarksbræen i 800 meters højde, moskusokser og rensdyr samt opstigning på indlandsisen i Kangerlussuaq.

Dansk Pattedyrforening og Gribskov Kommune inviterede på grævlingetur i Snævret. På turen fortalte biolog Janne Aaris-Sørensen om grævlingens biologi og om sine undersøgelser i Gribskov. Vi lærte at se forskel på en rævegrav og grævlingegrav, som egentlig ikke er så svært, når bare man får det fortalt. Rævens gravhul er forholdsvis rundt, og opskrabet ligger som en tunge udenfor graven. Grævlingens gravhul er derimod mere ovalt, og der er en dyb fure i opskrabet, hvor der ofte kan ses rester af redemateriale. Ræven bruger ikke redemateriale og har ofte kun én grav, hvor grævlingen har et gravkompleks med flere grave, som skiftevis benyttes.

Efterårets tur til Klosterheden plantage blev afholdt i samarbejde med Jysk Forening for Naturvidenskab. Bæverne er aktive i skumringen og ved daggry såturene til observationsposterne forgik i tidsrummet en time før solnedgang og en time inden solnedgang. De fleste af deltagerne var heldige at se bævere! Bæverne blev observeret ved GI. landevej og lejrpladsen - to af de "gamle" bæverlokalisater i plantagen. Bæveren har siden udsætningen bredt sig til en stadig større del af plantagen - vi var heldige at se boet og den imponerende

dæmning der for relativ nyligt er blevet etableret i Risbæk. Turen bød også på svampeindsamling og -fortæring samt masser af kronhjortebrøl i oktobernætterne. Vi var helt utroligt heldige med vejret - temperatur var over 20 grader midt på dagen, og vi havde høj solskin alle dage. Historien bag udsætningen af bævere i Danmark og deres nuværende status blev fortalt af foreningens biolog Anne Eskildsen. Bævere er nu blevet udsat i Nordsjælland - så forhåbentlig er derinden for en kort årrække basis for at arrangere en tur i det nordsjællandske!

Foredrag

Som i 2010 afholdt DPF i samarbejde med Naturama en række foredrag i 2011- Blandt de 10 foredrag havde de seks foredrag fokus på pattedyr og evolution:

- Løver, hyæner og næsehorn v/Direktør, Richard Østerballe, Givskud Zoo
- Menneskets oprindelse og evolution v/Overlæge, Peter K.A. Jensen
- Savannens store græsædere v/Seniorforsker Thomas B. Berg, Naturama/DPF
- Hvidhvalfangst fra Kajak v/Fanger og trommedanser Robert E. Peary II
- Sidste nyt fra det vilde Afrika v/Biolog Mogens Trolle og biolog Jos Kielgast
- Masseuddøen v/Bo Schultz, Museum Salling, Afdeling: Fur Museum

Øvrigt var foreningen med til at arrangere to foredrag om ulve:

- Ulven kommer v/Seniorforsker Thomas B. Berg, DPF (i samarbejde med Foreningen Norden og Ringe Folkeuniversitet)
- Ulven kommer v/Seniorforsker Thomas B. Berg, DPF på Naturhistorisk Museum i Århus (i samarbejde med Jysk Forening for Naturvidenskab).

Det Grønne Kontaktudvalg

To medlemmer fra DPFs bestyrelsen er repræsenteret i Det Grønne Kontaktudvalg, der er en sammenslutning af grønne NGO'er. Udvalget har til formål at fremme natur- og miljøbeskyttelsen gennem samarbejde mellem medlemsorganisationerne. I 2011 har DPF via DGK:

- Indgået i en "Blå Gruppe" der skal udarbejde en rapport om behov for beskyttelse af marine områder. Herunder vil de grønne foreninger forsøge at komme overens om nogle fælles udpegede områder, hvor behovet/gevinsten ved fredning er størst.
- Den 18. maj deltaget i mødet med tidl. Miljøminister Karen Ellemann, hvor der

blev drøftet ministerens oplæg om "Biodiversitet, en folkesag" samt vand- og naturplanerne.

- Den 28. oktober deltaget i et "hilse på møde" med den nye Miljøminister Ida Auken. Her blev der bl.a. drøftet biodiversitet, vand- og naturplaner, samt behovet for marine fredninger.
- Deltaget i planlægning af en ny DGK-rapport; en opfølgende rapport til vores tidligere udgivelse "Danmarks Natur 2010". Rapporten er planlagt til at udkomme medio 2012.
- Deltaget i fem DGK-møder samt tre møder i den Blå Gruppe.

Høringssvar

DPF har i 2011 indsendt to høringssvar til henholdsvis beredskabsplanen for havpattedyr (i fællesskab med Dansk Havpattedyrforening) og bekendtgørelsen om vildtskader. Derudover har DPF anmeldt en overtrædelse af habitatdirektivet i forbindelse med beskyttelse af en birkemushabitat.

Konference

Den 11.-12. oktober deltog et medlem fra DPFs bestyrelse i en konference om markvildt arrangeret af Dansk Jægerforbund i samarbejde med danske og engelske jagt- og forskningsinstitutioner. Konferencen er todelt, og anden del afholdes 1.-2. februar 2012, hvor vi ligeledes påtænker af sende en repræsentant for foreningen.

Kontingentet

Kontingentet for 2012 er uændret på 100kr/pers/år. Vi opfordrer medlemmerne til at betale via PBS først på året. Foreningens konto er: Reg.nr. 1551, kontonr. 1319272.

Årsmødet

Det er igen tid til vores årsmøde, som sædvanen tro arrangeres hvert andet år. Vi har inddelt landet i tre regioner, som således hvert sjette år huserer årsmødet. I 2012 er turen kommet til Fyn.

Dansk Pattedyrforenings årsmøde samt efterfølgende generalforsamling afholdes d. 9.-10. marts på Naturama i Svendborg. Årsmødet starter fredag d. 9. marts kl. 13:00 (efter frokost) og slutter efter generalforsamlingen lørdag d. 10. marts kl. 16:00. Prisen deles op i et deltagergebyr på Naturama samt overnatning i Svendborg efter eget ønske. Overnatning bestilles separat direkte med det ønskede sted. Da der er travlt i Svendborg i de dage vil reservation i god tid være anbefaleses-værdig.

Deltagergebyret på 650kr inkluderer:

- Årets nummer af Apodemus
- Formiddagsfrugtkurv (lørdag)
- Frokost (lørdag)
- Eftermiddagsfrugtkurv (fredag og lørdag)
- Eftermiddagskaffe med kage (fredag og lørdag)
- Festmiddag med 2 retter + ét glas vin/øl/sodavand serveret i udstillingen. Der til mulighed for tilkøb af yderligere drikkevarer (fredag)
- Aftenkaffe med kage (fredag)
- Natmadssandwich (fredag)

Fredag aften bliver vi på museet, hvor baren åbner med salg af øl, vin og vand.

Priser for overnatning::

Hotel Svendborg

- Enkeltværelse kr. 750,00 inkl. morgenbuffet
- Dobbeltværelse kr. 850,00 inkl. morgenbuffet

Hotel Garni

- Enkeltværelse kr. 550,00 inkl. morgenbuffet
- Dobbeltværelse kr. 650,00 inkl. morgenbuffet

DanHostel: Se vedlagte oversigt.

Program for årsmødet samt tilmelding annonceres på foreningens hjemmeside www.pattedyrforening.dk.

Kommende ture og arrangementer

I 2012 arbejder bestyrelsen med følgende turarrangementer:

- Sporarrangement i Århus – februar
- Marsvinetur ved Strib (Fyn) – juli/august 2012
- Flagermustur – forår
- Hjortetur i Dyrehaven nord for København - september
- Lille vildmose - september 2012
- Ree-park tur – bag facaden

Rovdyrsymposium

DPF arbejder for øjeblikket på at arrangere et internationalt rovdyrsymposium på Naturama i november 2012. Symposiumet arrangeres i samarbejde med Dyrenes Beskyttelse.

Godt nytår til jer alle

Dansk Pattedyrforening

